

*Библиотека
за детене*

ЯНУШ КОРЧАК

КРАЛ
МАТИУШ ПЪРВИ

Издателство
ПАРИТЕТ

РУСКИ КНИГИ НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

© Предпечатна подготовка Паритет ООД

Януш Корчак. КРАЛ МАТИУШ ПЪРВИ, 328 стр.
Преводач: Стефан Илчев.

Януш Корчак е изтъкнат полски лекар, педагог и писател. В края на удивителния си и достоен за уважение живот умира като герой. По време на Втората световна война той отказва да изостави възпитаниците си и загива заедно с тях в газовите камери на концлагера Треблинка.

Най-известната творба на Корчак е повестта „Крал Матиуш Първи“. В нея главният герой Матиуш няма време за обичайните детски игри и забавления, защото му се налага да бъде крал. Крал, чиято мечта е да направи щастливи всички деца. Тази задача е трудна дори за възрастните, а в случая Матиуш се сблъсква с още много допълнителни трудности – ту министрите плетат интриги, ту чуждите монарси заплашват с война, а в детския парламент всички се карат... Но и в най-трудната ситуация главният герой си остава истински крал – справедлив, искрен и смел.

**Поръчалите книги чрез сайта www.paritetbg.com
получават отстъпка 20%**

Всички права са защитени. Никаква част от тази книга не може да бъде възпроизведена в каквато и да е форма без писменото разрешение на притежателя на авторските права.

ISBN 978-619-153-335-0

ЯНУШ КОРЧАК

„Не е лесно да се родиш и да се научиш да живееш. На мен ми остава много по-лесната задача – да умра... Искам да умра в пълно съзнание, запазил присъствие на духа. Не знам какво да кажа на сбогуване с децата. Искам да им кажа много неща, но най-важното е, че са свободни сами да избират своя път“.

Тази бележка Януш Корчак написва в „Дневника“ си на 21 юли 1942 г., малко преди последния си рожден ден.

На 5 август 1942 година децата от „Дома за сираци“ заедно с деветте си възпитатели минават през Варшава на път за гарата в строй, понесли над главите си зеленото знаме на приюта – знамето на надеждата със златна четирилистна детелина. Януш Корчак е начело на колоната и държи за ръце двете най-малки от тях.

Днес на мястото, където те загиват, и поставен камък с надпис: „Януш Корчак и децата“.

Изтъкнатият полски педагог, писател, публицист и обществен деец Януш Корчак (Хенрик Голд-

шмит) е роден на 22 юли 1878 (или 1879) година във Варшава. Неговият баща е известен юрист.

Първоначално детството на Хенрик протича по обичайните правила на домашното възпитание, но спокойствието свършва изведнъж. Дванадесетгодишното момче остава единствената опора за сестра си и майка си. Работи като репортер и се занимава с просветна дейност в безплатните читални на Варшавското благотворително дружество. През 1898 г. двадесетгодишният Хенрик Голдшмит завършва руската гимназия и е приет в медицинския факултет на Варшавския университет. След завършването на университета започва нов етап от живота му, когато е вече лекар и обществено-литературен деец. През 1904 г. започва работа в една от педиатричните клиники във Варшава. После участва като лекар в руско-японската война, а след края ѝ се завръща отново в болницата.

През 1912 г. Корчак окончателно се отказва от кариерата си на медик и става директор на реорганизирания „Дом за сираци“, който ръководи цели 30 години – до края на живота си.

Без да прекъсва литературната, публицистичната и обществената си дейност, той се посвещава на теорията и практиката на възпитанието и се заема да реализира собствената си педагогическа концепция за „организация на детството“ и възпитание на личността.

През 1914 г. започва Първата световна война и Януш Корчак става ординатор в полевата болница на руската армия. Това са четири години по пътищата на войната – от Източна Прусия до Тернопол. От пролетта на 1917 г. откомандирован да работи като лекар в полските и украинските детски приюти, Корчак цяла година прекарва в Киев, където си съ-

трудници с известната полска обществена деятелка Мария Фалска. (След войната заедно с нея ръководи варшавския детски приют „Наш Дом“).

От годините на фронта е ръкописа на основния му труд „Как да обичаме детето“. Независимо от това, че е създадена в необичайни условия, книгата сякаш е писана на един дъх. Тя е изключително силна сплав от мисли, чувства и опит, синтез на възприятията на автора за детето и детството.

Януш Корчак се връща във Варшава през 1918 г. Двадесетте години от живота му между двете войни изцяло посвещава на педагогическа и литературна дейност. Ръководи двата детски приюта – „Дома за сираци“ и „Наш Дом“, преподава в Института по специална педагогика, в Свободния полски университет, в педагогическото училище, работи като съдебен експерт по редица дела на непълнолетните, сътрудничи на различни списания, редактира детския вестник „Мали Прзегляд“ („Mały Przegląd“), изнася беседи.

Списъкът на книгите, които издава през тези години, е внушителен.

* * *

Повестта „Крал Матиуш Първи“ е издадена за първи път във Варшава през 1923 година. През същата година излиза и продължението ѝ – „Крал Матиуш на необитаемия остров“.

Не е ясно кой е прототип на образа на младия крал. В книгата лесно може да бъдат разпознати реалните събития, разиграли се в Полша: как тя получава излаз на море, как бива разделена и т.н. Матиуш I обаче поразително прилича на крал Станислав II.

Малкият крал Матиуш е не само измислен персонаж, в неговия образ можем да разпознаем самия автор. В предговора на първото издание на кни-

гата Корчак посочва, че някога и той е мечтаел да стане крал.

Докато детето е малко всичко му се струва просто и ясно. То живее в собствен измислен свят, където всички проблеми лесно намират решение, стига да махне с възшебната пръчица. Светът на приказките започва да се руши в мига, когато децата се сблъскват със злото и несправедливостта. В този момент то вече разбира, че не всичко на този свят е толкова просто. Неясно остава само едно: защо възрастните не могат да се справят със злото? Като малък всеки си е казал: „Когато порасна...“ Но времето минава, детето пораста и разбира, че всички са безсилни пред злото – и възрастните, и децата.

Съвършенството е трудно постижимо. На вечния въпрос: „Как да направим така, че всички да са доволни?“ авторът отговаря кратко и категорично: „Няма как!“. За да се постигне всеобщо щастие, само добрина не стига. Никой мъдър владетел не може да даде на поданиците си това, което те очакват от него. Всеобщото щастие е невъзможно, защото всеки разбира щастието по свой начин. Това, което за един е правилно, за друг може да е абсолютно недопустимо. Разполагайки с една и съща сума пари, един човек се чувства притежател на цяло богатство, а друг – бедняк. Чрез образа на младия крал Корчак приземява всички мечтатели, които искат да направят света по-добър, и се опитва да възпре тези, които наивно вярват, че могат да спасят човечеството. Той сякаш призовава читателите да се откажат от опитите си да постигат невъзможните идеали.

И тъй, когато бях такъв като на тая снимка, сам исках да направя всичко, което е написано тук. А по-късно забравих и сега съм вече стар. И вече нямам нито време, нито сили да водя войни и да пътувам при людоедите. А дадох такава снимка, защото е важно кога наистина съм искал да бъда крал, а не – кога пиша за крал Матиуш. И мисля, че е по-добре да се дават портретите на крале, пътешественици и писатели, когато още не са били възрастни и стари, защото така изглежда, че те от самото начало са били мъдри и никога не са били малки. И децата мислят, че не могат да бъдат министри, пътешественици и писатели, а това не е вярно. Възрастните никак не са длъжни да четат моята книга, понеже в нея има глави не като за тях, та не ще ги разберат и ще се присмиват. Но ако толкова искат, нека опитат. Пък и на възрастните не може да се забрани, те няма да се подчинят – и кой какво ще им направи?

А то беше така...

Докторът каза, че ако кралят не оздравее след три дена, ще бъде много лошо.

Докторът каза така:

– Кралят е тежко болен и ако не оздравее след три дена, ще бъде лошо...

Много се разтревожиха всички, а най-старият министър сложи очилата си и попита:

– Тогава какво ще стане, ако кралят не оздравее?

Докторът не искаше да каже ясно, но всички разбраха, че кралят ще умре.

Най-старият министър много се огорчи и свика министрите на съвет.

Събраха се министрите в голямата зала и седнаха на удобни кресла около дългата маса. Пред всеки министър имаше на масата голям лист хартия и два молива: единият молив обикновен, а другият от едната страна син, от другата червен. А пред най-стария министър имаше и звънче.

Вратата министрите заключиха, за да не им пречи някой; запалиха електрическите лампи и нищо не говореха.

После най-старият министър позвъни със звънчето и каза:

– Сега ще се съвещаваме какво да правим. Защото кралят е болен и не може да управлява.

– Аз мисля – каза министърът на войната, – че трябва да повикаме доктора. Да ни каже определено може ли да излекува краля, или не.

Всички министри много се бояха от министъра на войната, защото винаги носеше сабя и револвер; затова го послушаха.

– Добре, да повикаме доктора – казаха министрите.

Веднага изпратиха за доктора, но докторът не

можеше да дойде, понеже тъкмо слагаше на краля двацет и четири вендузи.

– Няма какво, трябва да почакаме – каза най-старият министър, – а в това време кажете какво ще правим, ако кралят умре.

– Аз знам – каза министърът на правосъдието. – Според закона, след смъртта на краля се възкачва на престола и управлява най-старият кралски син. Затова именно го наричат престолонаследник. Ако кралят умре, ще заеме престола най-старият му син.

– Но кралят има само един син.

– Повече не са нужни.

– Е, да, но кралският син е малкият Матиуш – как може той да бъде крал? Матиуш още не може да пише.

– Жалко – отвърна министърът на правосъдието. – В нашата държава още не е имало такъв случай, но в Испания, в Белгия и в други държави се е случвало кралят да умре и да остави малък син. И това малко дете е трябвало да бъде крал.

– Да, да – каза министърът на пощите и телеграфите, – аз дори съм виждал пощенски марки с лика на такъв малък крал.

– Но, почитаеми господа – каза министърът на просвещението, – не е възможно кралят да не знае да пише, нито да смята, да не знае география или граматика.

– И аз така мисля – каза министърът на финансите. – Как ще може кралят да прави сметки, как ще може да заповядва колко нови банкноти да се отпечатат, ако не владее таблицата за умножение?

– Най-лошото е, господа – каза министърът на войната, – че от такъв малък крал никой не ще се бои. Как ще се справи той с войниците и генералите?

– Аз мисля – каза министърът на вътрешните работи, – че от такъв малък крал не само войници-

те, но никой няма да се бои. Ще имаме постоянно стачки и бунтове. Не мога да гарантирам за нищо, ако направите Матиуш крал.

– Аз не знам какво ще стане – каза министърът на правосъдието, цял почервенял от яд. – Знам едно: законът изисква след смъртта на краля да заемем престола неговият син.

– Но Матиуш е много малък! – извикаха всички министри.

И навярно щеше да избухне страшна караница, но в този миг вратата се отвори – и в залата влезе един посланик на чужда държава.

Може да ви се види чудно, че посланикът на чуждата държава влезе на заседанието на министрите, когато вратата беше заключена. Ето защо трябва да кажа, че когато изпратиха да повикат доктора, бяха забравили да заключат вратата. Някои дори говореха по-сетне, че това било измяна, че министърът на правосъдието нарочно е оставил вратата отключена, защото е знаел, че ще дойде посланикът.

– Добър вечер! – каза посланикът. – Идвам тук от името на моя крал и настоявам Матиуш Първи да стане крал, а ако не искате, обявяваме война.

Министър-председателят (най-старият министър) много се изплаши, но си даваше вид, че това никак не го засяга. Той написа на големия лист хартия със син молив: Добре, нека има война – и подаде листа на чуждия посланик.

Той взе листа, поклони се и каза:

– Добре, ще съобща за това на моето правителство.

В този миг влезе в залата докторът и всички министри почнаха да го молят да спаси краля, че инак ще ги сполети война и беда, ако кралят умре.

– Аз вече дадох на краля всички лекарства, които познавам. Поставих му вендузи и нищо повече не мога да сторя. Но можем да повикаме и други доктори.

Министрите послушаха съвета му и повикаха славните доктори на съвещание как да спасят краля. Изпратиха в града всички кралски автомобили, а в това време самите те помолиха придворния готвач да им донесе вечеря, че бяха много гладни, защото не са знаели, че заседанието ще бъде толкова дълго – и дори не бяха обядвали у дома си.

Готвачът нареди сребърни чинии и наля в бутилките от най-хубавото вино, тъй като искаше да остане в двореца и след смъртта на стария крал.

И така, министрите си ядат и пият и вече дори се развеселиха, а ето че в залата се събраха докторите.

– Аз мисля – каза един стар доктор с брада, – че трябва да направим на краля операция.

– А аз мисля – каза друг доктор, – че трябва да направим на краля горещ компрес и да си плакне гърлото.

– И трябва да взема прахове – каза един знаменит професор.

– Навярно ще бъде по-добре да взема капки – каза пък друг един.

Всеки от докторите беше донесъл по една дебелия книга и показваше, че в неговата книга другояче пише как да се лекува такава болест.

Беше вече късно и на министрите много им се спеше, но трябваше да изслушат какво ще кажат докторите. И такъв шум имаше в целия кралски дворец, та малкият престолонаследник Матиуш, кралският син, на два пъти се събуди.

„Трябва да видя какво става там“ – помисли Матиуш. Стана от леглото, облече се бързо и излезе в коридора.

Застана пред вратата на трапезарията не за да подслушва, а понеже в кралския дворец бравите бяха много високо, та малкият Матиуш не можеше сам да отвори вратата.

– Хубаво вино има кралят! – викаше министърът на финансите. – Да пийнем още, господа. Ако Матиуш стане крал, и без това няма да има нужда от вино – нали децата не бива да пият вино.

– Нито бива децата да пушат пури. Затова можем да си вземем малко пури за у дома! – викаше с глас министърът на търговията.

– А ако стане война, драги мои, гарантирам ви, че от тоя дворец нищо няма да оцелее, защото Матиуш не ще ни защити.

Всички почнаха да се смеят и извикаха:

– Да прием за здравето на нашия защитник, великия крал Матиуш Първи!

Матиуш не разбираше добре какво говореха те, знаеше, че баща му е болен и че министрите често се събират на заседания. Но защо се присмиват на него, на Матиуш, и защо го наричат крал, каква ще да е тази война – никак не разбираше.

Малко сънлив и малко смутен тръгна по-нататък из коридора и ето че през вратата на заседателната зала дочу друг разговор:

– А аз ви казвам, че кралят ще умре. Можете да давате прахове и лекарства – всичко това няма да помогне.

– Главата си залагам, че кралят не ще преживее и седмица.

Матиуш не слушаше повече. Бързо изтича през коридора, през още две големи кралски стаи – и запъхтян се втурна в спалнята на краля.

Кралят лежеше на леглото много бледен и тежко дишаше. А при краля седеше един човек, същи-

ят добър доктор, който лекуваше и Матиуш, когато беше болен.

– Татко, татко – извика Матиуш със сълзи, – аз не искам ти да умираш!

Кралят отвори очи и тъжно погледна синчето си.

– И аз не искам да умирам – тихо каза кралят, – не искам да те оставя сам на света, синко.

Докторът взе Матиуш на коленете си – и нищо повече не говориха.

А Матиуш си спомни, че веднъж вече беше седял така при леглото. Тогава го държеше на коленете си баща му, а на леглото лежеше майка му, също така бледна и също така тежко дишаше.

„Татко ще умре, както умря мама“ – помисли Матиуш.

И страшна тъга притисна гърдите му – и голям гняв и злоба към министрите, които там се присмиваха на него, на Матиуш, и на смъртта на баща му.

„Ще им отплатя аз, като стана крал“ – помисли Матиуш.

Погребението на краля стана с голяма тържественост. Уличните лампи бяха обвити с черен креп. Всички камбани биеха. Оркестърът свиреше траурен марш. Возеха топове, вървеше войска. Специални влакове трябваше да докарват цветя от най-топлите страни. Всички бяха много печални. А вестниците писаха, че целият народ плаче за загубата на любимия крал.

Матиуш седеше тъжен в стаята си, защото щеше наистина да стане крал, но изгуби баща си – и сега вече нямаше никого на света.

Помнеше Матиуш майка си; тя именно го бе нарекла Матиуш¹. Ако и да беше кралица, майка му никак не беше горда; играеше с него, нареждаше с него дървените кубчета, разправяше му приказки, показваше му картинки от книгите. С баща си Матиуш по-рядко се виждаше, защото кралят често отиваше при войската или по гости – приемаше различни крале. Или пък имаше съвети и заседания.

Но случваше се и кралят да намери свободно време за Матиуш. Ще поиграят на кегли, ще се разходи с него – кралят на кон, а Матиуш на пони – из дългите алеи на кралската градина. А сега какво ще бъде? Все този досаден възпитател чужденец, който има такъв израз на лицето, като че ли току-що е изпил чаша силен оцет. И дали пък е толкова приятно да бъдеш крал? Едва ли. Ако наистина има война, би могъл поне да се биеш. Но какво ще прави един крал в мирно време?

Тъжно му беше на Матиуш, когато седеше самотен в стаята си, тъжно му беше и когато гледаше през решетъчната ограда на кралската градина веселите игри на децата на дворцовата прислуга в кралския двор.

Играеха там седем момчета – най-често на войници. И винаги ги водеше в бой, упражняваше и командваше едно такова неголямо, страшно весело момче. Наричаше се Фелек. Момчетата така му казваха.

Матиуш много пъти искаше да го повика и да поприказват малко през оградата, но не знаеше дали е позволено и редно, не знаеше и какво да му каже, как да подхване разговор.

В това време по всички улици разлепиха грамадни манифести, че Матиуш е станал крал, че при-

¹ Матиуш или Мачиуш е гальовно от Матей. Б. пр.

ветства своите поданици, че министрите остават същите, които бяха и преди, и ще помагат в работата на младия крал.

Всички магазини бяха пълни с портрети на Матиуш. Матиуш на пони, Матиуш с моряшки костюм, Матиуш с военна униформа, Матиуш прави преглед на войските. И в кината представяха Матиуш. Всички илюстрирани седмичници в страната и в чужбина бяха пълни с Матиуш.

И трябва да кажем истината: всички обичаха Матиуш. По-възрастните го жалеха, че толкова малък е изгубил баща и майка. Момчетата се радваха, че между тях се е намерил поне един, когото всички трябва да слушат, пред когото дори генералите трябва да стоят мирно, а възрастните войници да държат оръжието „за почит“. На момчетата се харесваше тоя малък крал на напето конче. А най-много го обичаха сираците.

Когато беше още жива кралицата, винаги за празниците изпращаше в сиропиталището бонбони. Когато тя умря, кралят заповяда и занаятчиите да изпращат. Матиуш нищо не знаеше за това, но от негово име отдавна вече изпращаха на децата сладкиши и играчки. Много по-късно Матиуш разбра, че има ли параграф в бюджета, може да достави много радост на хората и никак да не знае за това.

След около половин година от възшествието му на престола се яви един случай, та Матиуш спечели голяма популярност. Това ще рече, че всички говореха за него, но не защото беше крал, а защото направи нещо, което се хареса на хората.

Да разкаже как стана това.

Матиуш чрез своя доктор измоли разрешение да се разхожда пеш из града. Дълго време Матиуш

мъчи доктора да го извежда поне веднъж на седмицата в градината, дето играят всички деца.

– Знам аз, че в кралската градина е хубаво, но на сам човек дори най-хубавата градина му дотяга.

Най-сетне докторът обеща и чрез маршала на двореца се отнесе до дворцовата управа с молба опекунът на краля да издейства от Министерския съвет разрешение за крал Матиуш да прави три пеши разходки през две седмици.

Може някому да се стори чудно, че за краля е толкова трудно да отиде на една обикновена малка разходка. Ще добавя още, че маршалът на двореца се съгласи само защото докторът неотдавна го бе излекувал от страданието, когато беше ял престояла риба. Дворцовата управа от дълго време искаше пари за строеж на конюшня, от която щеше да се ползва и опекунът на краля, а министърът на вътрешните работи се съгласи напук на министъра на финансите. Защото за всяка кралска разходка полицията получаваше три хиляди жълтици, а санитарният отдел – една бъчва одеколон и хиляда жълтици.

Защото пред всяка разходка на крал Матиуш двеста работници и сто жени основно чистеха градината. Премитаха, боядисваха пейките, поливаха всички алеи с одеколон и избърсваха праха от дърветата и листата. Докторите бдяха да бъде чисто, да няма прах, понеже нечистотиите и прахът са вредни за здравето. А полицията следеше през време на разходката да няма в градината немирници, които хвърлят камъни, блъскат се, бият се и много кресчат.

Крал Матиуш отлично се забавляваше. Беше облечен като всички деца, та никой не знаеше, че това е кралят, защото не го познаваха.

И никому дори наум не дойде, че кралят може да отиде в една обществена градина. Крал Матиуш

два пъти обходи цялата градина и каза, че иска да приседне на една пейка на площадката, дето играят децата. Но щом поседя малко, при него дойде едно момиче и го попита:

– Момченце, искаш ли да играем на колело?

Хвана Матиуш за ръка – и играха заедно.

Момичетата пееха разни песнички и се въртяха в колелото. А после, когато щяха да започнат нова игра, същото момиче заговори с него:

– Имаш ли сестричка?

– Не, нямам.

– А какъв е баща ти?

– Баща ми умря, той беше крал.

Момичето може би мислеше, че Матиуш се шегува, защото се разсмя и каза:

– Ако моят татко беше крал, щеше да ми купи кукла до самия таван.

Матиуш узна, че бащата на момичето е капитан в пожарната команда, че тя се казва Иренка и много обича пожарникарите, които понякога ѝ позволяват да язди кон.

Матиуш с удоволствие би останал още дълго време, но имаше разрешение само до четири часа, двацет минути и четиресет и три секунди.

Матиуш нетърпеливо чакаше следващата разходка, но тогава валеше дъжд и се опасяваха за здравето му.

На втората разходка с Матиуш се случи нещо непредвидено. Той играеше пак с момичетата на колело, когато се приближиха няколко момчета и едното извика:

– Гледайте, момче играе с момичетата! – И почнаха да се смеят.

И крал Матиуш забеляза, че наистина само той играе на колело.